

Glossa en memòria d'Eva Serra

Reproducció de la conferència pronunciada per Albert Botran amb motiu del lliurament a títol pòstum del XXXIV Premi Ferran Soldevila a la historiadora atorgat per la Fundació Congrés de Cultura Catalana el 12 de juny de 2019

La historiadora Eva Serra, en una imatge del 2015. | Ajuntament de Barcelona.

Bon vespre,

Primer de tot, agrair a la Fundació Congrés de Cultura Catalana l'encàrrec d'aquesta glossa en memòria d'Eva Serra i Puig. A la família i amics de l'Eva, agrair-vos la confiança i els consells que m'heu donat des que he començat a endinsar-me més en l'estudi de la seva vida i obra. I a tots els presents, agrair-vos la vostra assistència.

A la Fundació també cal agrair que premiï, malauradament a títol pòstum, algú que estava poc familiaritzada amb els reconeixements, els premis i l'èxit tal com l'entén la nostra societat. Remarco: tal com l'entén majoritàriament la nostra societat: és a dir lligat al poder (acadèmic o polític), als diners o a la fama.

Tanmateix, **tots els quin som seguidors de l'Eva sabem que els seus èxits són profunds.** M'explicava Francesc Roca que un dia va coincidir pel carrer amb l'Eva i la Blanca. No deu fer gaire anys, era quan ja el procés independentista estava en eferescència, i diu que els va transmetre una sincera felicitació precisament per un èxit polític: "**Quan vosaltres us anomenàveu independentistes éreu ben bé quatre, i ara en som centenars de milers!**", va dir-los. Es veu que l'Eva i la Blanca van respondre-li amb una rialla que va durar una bona estona.

Com a historiadora, la seva trajectòria també ha obert noves perspectives, ha sigut una influència per a molts dels seus alumnes i lectors i podem dir, sens cap mena de dubte, que ha creat escola. Una escola que potser encara no es reconeix a ella mateixa com a tal, però que és evident que existeix i que depèn de nosaltres que es consolidi: el pensament de l'Eva és

inspirador per la manera com va enfocar els episodis conflictius del nostre passat, lligant economia i política; explicant l'origen de l'Estat modern i alhora valorant les resistències que despertava aquest procés; estirant el fil roig d'aquestes resistències a través dels segles, i fins arribar als nostres dies; i també buscant la perspectiva de Països Catalans, poc conreada pels nostres acadèmics i tanmateix molt interessant pels casos comparats que pot arribar a proporcionar. Aquestes línies dibuixen un camp fèrtil del qual poden brotar noves recerques i interpretacions trencadores.

Una singular història d'èxit, per tant, que es va acabar massa d'hora, el 3 de juliol de l'any passat, quan estava a punt de complir els 76. D'aquests tres quarts de segle de vida us en parlaré a continuació.

Eva Serra i Puig va néixer el 27 de juliol de 1942 a Barcelona. Era la gran de tres germans, la Blanca i en Josep de Calassanç. Tots tres fills de Josep de Calassanç Serra i Ràfols i d'Isabel Puig i Pardellà. Uns pares d'origen popular: la mare, de família de pescadors de Vilanova, va treballar a la indústria. El pare, fill d'un professor de secundària de Sabadell, sí que arribaria a la universitat i es convertiria en arqueòleg de l'Institut d'Estudis Catalans i del Museu d'Arqueologia de Barcelona.

Una família de perdedors de la guerra, una condició viscuda amb la depuració professional que va patir el pare i també amb les dificultats econòmiques. Una família *rojo separatista*, en la terminologia del règim. És per això que l'Eva s'identificava com una de les persones, deia, "que no han necessitat arribar a la universitat per polititzar-se" i que per tant les seves idees polítiques "no estan relacionades amb qüestions merament intel·lectuals sinó de context real".

Va matricular-se a Filosofia i Lletres i també als clandestins Estudis Universitaris Catalans, on va rebre classes de Ferran Soldevila, Jordi Rubió i Balaguer i Ramon Aramon. El 1966, abans d'acabar la llicenciatura, publica un llibre de divulgació, *La guerra dels segadors*, que ja assenyala els seus interessos prioritaris: conèixer una època en què es fonien les lluites socials amb les nacionals i que era alhora un període marginat pels estudis històrics. **L'Eva va ficar el nas en segles que eren considerats «decadents» per la historiografia precedent**, però que en realitat contenien una història apassionant i molts episodis de resistència. Això li va servir per explicar les contradiccions internes de la societat catalana: remences, la Busca, Germanies, Guerra dels Segadors, Angelets de la Terra, Guerra de Successió, Maulets i tots els episodis de la lluita de classes a l'Edat Moderna, que després tindrien continuïtat amb les bullangues, els federals, els rabassaires i el sindicalisme revolucionari.

Alhora l'Eva també va començar la seva militància política, i des d'aquest moment i fins a la seva mort, la militància i la recerca van estar estretament relacionades. **La seva és una vida de compromís amb la lluita de les classes populars i amb el país, entenent-les com una mateixa cosa**, i alhora reforçant aquest compromís amb la feina vocacional d'historiadora.

El 1962 va entrar al Front Nacional de Catalunya (FNC). El primer espai en el qual va començar a militar va ser el barri on vivien, el Guinardó, i al barri veí de Sant Andreu, on també militaven al Front els germans Rafael i Carles Castellanos amb els quals, especialment amb en Carles, compartien un bon trajecte d'experiències polítiques a partir d'aquell moment. Per exemple, **la fundació del PSAN, Partit Socialista d'Alliberament Nacional, com a escissió del Front**. Això va ser l'any 1969 i es va produir perquè els sectors més joves van veure la necessitat de fer un salt endavant que la direcció no compartia:

- En primer lloc, la definició explícita de **l'objectiu independentista** (que portaria a la recuperació de la bandera estelada, si bé ara amb un estel vermell).

- En segon lloc, **la idea de Països Catalans**, que si bé havia començat a avançar en els anys republicans, el franquisme va obligar a refugiar-la en els cercles d'exiliats, fins que Joan Fuster la va fer reviscolar, la Nova Cançó la va fer palpable i el Congrés de Cultura Catalana la va reforçar.

- I finalment, **l'anàlisi marxista del fet nacional i de les lluites polítiques**, de manera paral·lela a l'aparició de l'obra de Pierre Vilar *Catalunya dins l'Espanya Moderna* (traduït el 1964 per Eulàlia Duran).

En la militància antifranquista van ser constants les topades amb la línia hegemònica, promoguda pel PSUC.

El 1972, en el marc de la reivindicació de l'Estatut d'autonomia per part de l'Assemblea de Catalunya, l'Eva va fer un estudi en el qual combinava l'anàlisi històrica amb la intervenció política. Es tracta del pamflet *El poble de Catalunya i la República espanyola davant l'Estatut*, un assaig que destacava com **el procés estatutari dels anys trenta s'havia desenvolupat de manera sobirana, sense esperar que la República espanyola tingués una Constitució per a poder-s'hi encaixar**. I que per aquesta raó el text de Núria era molt més ambiciós que l'autonomia que finalment va quedar: abolia el servei militar perquè es posicionava contra les "guerres ofensives", defensava un model federal per a la República, reclamava competències úniques en educació i importants atribucions en matèria judicial i de finançament. **Partia del fet que el poder de la Generalitat emanava del poble** (i no era, per tant, una descentralització del poder de l'Estat) i per aquesta raó establia la ciutadania catalana. També l'oficialitat única del català i obria la porta a que altres territoris dels Països Catalans se sumessin a aquell Estatut. Totes aquestes qüestions, com va destacar l'Eva en el seu estudi, van quedar retallades per les Corts republicanes.

Si bé l'Eva ja s'anava especialitzant en els estudis d'història moderna, aquesta va ser una "incursió" en la història contemporània per necessitats militants. No va ser l'única, com veurem, però a molts ens hauria agradat poder llegir més anàlisis seves dels segles XIX i XX.

Els anys de la Transició van significar una intensificació del compromís militant de l'Eva. Anys convulsos en els quals **encapçalava una escissió del PSAN que donava lloc al PSAN-Provisional amb la idea de separar-se més dels ritmes i prioritats que el PSUC i el gruix de l'oposició antifranquista (incloent-hi per tant el pujolisme i la socialdemocràcia) imposaven**. Es tractava d'accelerar unes lluites per assolir la ruptura democràtica, un objectiu que no era ni abstracte ni idealista i la Revolució dels Clavells a Portugal, l'abril de 1974, n'era la prova. Aquesta radicalització va implicar també un augment de la repressió, i **l'Eva va ser detinguda quatre vegades entre 1977 i 1982**, patint maltractaments i tortures en més d'una d'aquestes caigudes.

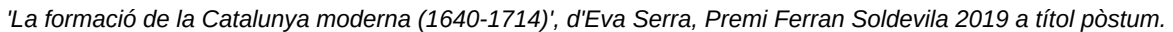
Aquests anys de la Transició també van apropar el PSAN-Provisional a altres sectors dissidents de l'esquerra. Serà en aquest moment que l'Eva coincideixi amb dues persones amb les quals establirà un gran vincle que arribarà fins al final de la seva vida: August Gil Matamala i Julià de Jòdar. Amb ells, juntament amb Francesc Espinet, Joan Oliver, Mar de Fontcuberta i Josep Lluís Gómez-Mompart, va escriure l'assaig col·lectiu *Fet nacional català i lluita de classes (1931-1977)*.

El resultat de la Transició va deixar l'independentisme a la intempèrie, prenent l'encertada expressió de Patrícia Gabancho. Però això no va ser motiu per a plegar veles, ans al contrari. L'esperit de resistència de l'Eva, après de les experiències estudiades i de la pròpia militància, és el reflex d'uns nuclis independentistes que van posar la llavor de tot el que hem conegut després.

S'obria un nou període en el qual el PSAN-P i altres organitzacions posarien les bases d'un nou moviment independentista, que aprofundiria en la difusió d'una simbologia pròpia (l'estelada roja), unes mobilitzacions pròpies (cada Onze de setembre al Fossar de les Moreres així com les diades arreu dels Països Catalans) i unes consignes pròpies com ara "Visca la Terra!" o "Fora les fores d'ocupació", conceptes recuperats de la història rebel catalana. **Es fa evident la influència de l'Eva en la creació d'aquest nou imaginari simbòlic**.

Un moviment, deixeu-me fer l'incís, en el qual hi haurà moltes dones en llocs de rellevància, fet que era excepcional en el món de la militància política. Al costat de l'Eva i la Blanca hi trobem Dolors i

Antònia Serra i Kiel, Teresa Lecha, Carme Travesset (la Petita), Maria Lladó, Imma Tubella, Griselda Pineda, Núria Martín (la Trenches), Llum López, Maria Rosa Andreu (Mai) o la Mait Carrasco, tan estimada per l'Eva. Com deia un text del col·lectiu Dones Independentistes, **aquesta presència femenina potser s'explicava perquè en el moviment s'hi repartien "més garrotades que medalles"**.

A nivell universitari l'Eva havia coordinat el seminari sobre història agrària en la recent creada Universitat Autònoma de Barcelona, a finals dels seixanta. El 1974 va passar a la Universitat de Barcelona i el 1978 va presentar la tesi, dirigida per Emili Giralt i titulada *La societat rural catalana del segle XVII. Sentmenat, un exemple local del Vallès Occidental, 1590-1729*. Deu anys després, quan la tesi es publicà en forma de llibre, Núria Sales assenyalava que aquesta investigació "marcà una fita: per la seva qualitat, fora del comú, i pel terreny, inexplorat en l'àmbit català". I en un article recent, el catedràtic Antoni Simon afirmava que **"continua sent la monografia més sòlida feta fins ara sobre la història agrària de la Catalunya moderna"**.

L'origen de la tesi es trobava en l'interès que l'Eva tenia, ja en els seus inicis com a estudiant d'història, en la Guerra dels Segadors. Volia fer una aproximació al conflicte des de la perspectiva econòmica i social, connectant amb l'obra d'historiadors marxistes que havien analitzat les revoltes pageses: Hobsbawm, Hill, Thompson, Porshnev, Alexandra Lublinskaya o Rosario Villari, per citar-ne alguns. El fons documental amb què es va trobar era insuficient per fer un estudi de la conjuntura concreta de la Guerra dels Segadors, però en canvi va resultar una **font d'enorme interès per a estudiar i descriure l'evolució del camp català durant un segle i mig, podent atendre els canvis que van anar modificant el feudalisme i alhora els mecanismes que ja enllaçaven amb el capitalisme**. L'Eva va fer destacables aportacions per enriquir i renovar la història agrària. Tanmateix, la investigació va integrar, al costat de les dades econòmiques, la necessària perspectiva jurídica (constitucions, capítols de cort, pragmàtiques reials, jurisprudència, etc.) i d'aquesta manera també una perspectiva de la influència de les classes socials en l'estructura política, i això va portar l'Eva a connectar amb un altre fil en el qual va excel·lir a partir d'aquell moment, com és la història jurídica i de les institucions de la terra.

L'inici de la dècada dels vuitanta suposa un canvi de rasant en la vida de l'Eva. D'una banda, el fet de deixar de militar, en un moment determinat, al partit Independentistes dels Països Catalans, el continuador del PSAN-P, suposa una retirada de l'Eva a un segon pla com a militant, malgrat la fundació del Col·lectiu Independentista La Nova Falç.

Però l'altra cara d'aquest canvi és l'entrada en un moment molt prolífic a nivell d'investigacions i publicacions. Principalment en tres línies, algunes ja esmentades:

- D'una banda la **història agrària**, que culminaria amb la coordinació del tercer volum de la *Història agrària dels Països Catalans*, publicat el 2008.

- De l'altra, la història jurídica i institucional, que tindria el seu colofó amb els estudis sobre les Corts austriacistes durant l'època de la Guerra de Successió i en particular sobre el Tribunal de Contrafaccions, en aquest cas en col·laboració amb Josep Capdeferro. Un camp de recerca que porta Josep Fontana a afirmar, en el pròleg de l'obra que avui premiem, que **"ningú no ha contribuït tant, i amb un treball de tanta qualitat, a aquesta tasca de renovació històrica com Eva Serra"**. I que també seria reconegut amb el Premi Justícia l'any 2008.

- I en tercer lloc, un interès creixent per l'anàlisi historiogràfica que ja va començar en aquells anys vuitanta, amb la ressaca que la Transició va provocar en un gremi, el dels historiadors, que havia tingut una certa influència en els anys de lluita però que es veia obligat a reesituar-se. En aquest camp l'Eva encara va trencar més els esquemes. El 1982, en el text "La funció de l'historiador ara i aquí", publicat per la revista *L'Avenç*, explicava l'interès especial que li generaven obres no pròpiament acadèmiques ni fetes per historiadors professionals, però que al seu parer eren més suggeridores precisament perquè tenien un "desig de comprendre" molt gran: ja fossin textos fets des de la militància política, com les històries d'Euskal Herria i Galícia que es publicaven dels respectius moviments independentistes; textos literaris com els de Pla o biogràfics com els de Zugazagoitia; o les obres de Joan Fuster, a qui l'Eva va començar a destacar també com a historiador. **Tot i el seu domini de les dades econòmiques l'Eva defensava que aquestes calia integrar-les en la història política**. En el mateix text ironitzava sobre certa preeminència de la història econòmica per explicar els segles moderns: seria com explicar el franquisme posant l'èmfasi tan sols en l'aparició de les autopistes i el cotxe, ignorant els costos socials i polítics del

règim.

La iconoclàstia de l'Eva continuaria amb una crítica pionera, rigorosa i contundent de l'obra de Jaume Vicens Vives. Li reconeixia grans virtuts com a renovador dels estudis històrics: per haver ampliat l'espectre cronològic a l'Edat moderna i contemporània, per haver introduït la història econòmica, pel seu "tarannà més problemàtic que dogmàtic, més dinàmic que no pas definitiu" i també perquè "ariscà i avançà hipòtesis". Però no estalviava crítiques a l'historiador gironí pel seu "camaleonisme polític" i per la construcció de certs mites. Vicens d'una banda volia deixar enrere la historiografia que anomenava romàntica, i amb ella els seus mites (Jaume d'Urgell, Pau Claris o la resistència de 1714), però de l'altra va alimentar la seva pròpia mitologia exalçant la racionalitat de l'Estat hispànic (en contrast amb unes institucions catalanes que considerava caduques) i donant un paper protagonista a la burgesia catalana (en detriment de les classes populars). **Vicens va contribuir, per exemple, a la idea que la centralització borbònica de la Nova Planta va ser la causa principal del creixement econòmic català del s. XVIII.**

La racionalitat de l'Estat centralista en oposició a les institucions catalanes era una idea que també inspirava l'obra de John Elliott a qui, per cert, la setmana passada sentíem citar al Tribunal Suprem quan el fiscal Zaragoza va utilitzar un manifest encapçalat per l'"eminente hispanista", en paraules del fiscal, per aprofundir en el seu atac contra els impulsors del referèndum de l'U d'Octubre. Contra aquest paradigma l'Eva havia impulsat l'obra col·lectiva **La revolució catalana, publicada el 1991, i que per primera vegada des del món acadèmic donava aquest nom, revolució, als fets del 1640.** Calia preguntar-se qui donava la patent de revolucions modernes a uns processos com la revolució anglesa, contemporània a la dels segadors, mentre que d'altres restaven en una categoria inferior com a revoltes resistencialistes. La resposta és l'habitual a d'altres casos històrics: depèn de qui havia guanyat i qui havia perdut.

El Premi Ferran Soldevila 2019 va ser per a Eva Serra, a títol pòstum. A la imatge, la seva germana Blanca conjuntament amb Agustí Alcoberro, Montserrat Casals i Montse Ayats. Foto: Fundació Congrés de Cultura Catalana.

L'altra cara de la moneda d'aquesta iconoclàstia contra certs tòtems del món de la història va ser la

recuperació d'alguns noms que Vicens i els seus deixebles havien arraconat. Començant principalment per qui dóna títol al premi que avui rep l'Eva: Ferran Soldevila. Historiadors com Soldevila o Rovira i Virgili pertanyien a una generació que havia estat superada per la introducció de noves metodologies (a partir de la difusió del marxisme, de l'escola dels *Annales* i de la història econòmica) que Vicens i els seus deixebles havien integrat ràpidament, situant-se al capdavant d'aquesta renovació. Però l'Eva assenyalava la cara B d'aquesta superació, ja que s'havia produït durant el franquisme i per tant, allò que en un altre context hauria estat un relleu generacional, aquí tenia elements afegits: es deixaven enrere els historiadors que havien estat més compromesos políticament amb el catalanisme i el republicanisme. **L'Eva va posar en valor una intel·lectualitat catalana republicana que, en el context de la Guerra Civil, havia restat fidel a la democràcia** en contrast amb unes classes mitjanes europees que en molts casos havien caigut del costat de l'autoritarisme i el feixisme.

Soldevila va ser anomenat romàntic o neoromàntic, sovint pejorativament ja que podria portar-nos a pensar que es deixava endur per les impressions, afectant el rigor dels seus treballs. Però en canvi, la seva obra aguanta a través dels anys precisament perquè estava construïda metòdicament. "Si la seva obra continua essent útil als nostres dies, és, ni més ni menys, que per la seva metodologia, en la qual cap afirmació no s'hi fa sense la corresponent referència documental o bibliogràfica a peu de pàgina", ens deia l'Eva.

A aquestes tres línies (història agrària, història jurídica i historiografia) cal afegir el manteniment de la mirada cap al conjunt dels Països Catalans. **Va aprofundir especialment en l'estudi de la Catalunya Nord**, el país que va acollir l'exili del seu germà Josep i la seva cunyada Dolors, i amb el qual l'Eva i la Blanca també estrenyerien forts lligams especialment amb el naixement de les seves nebodes Marta i Joana.

A nivell acadèmic, el 1991 va passar a la recent fundada Universitat Pompeu Fabra, fixada per Josep Fontana, on per diverses circumstàncies no es va sentir a gust, i als 55 anys es va veure empenya a tornar a fer oposicions i guanyar una plaça a la Universitat de Barcelona, on va tornar el 1997. Amb Fontana, que malauradament també ens va deixar l'estiu de l'any passat, l'unia una relació personal amb moments més bons i moments més complicats, de "molta estima i molta batussa" com em va dir la Blanca. **I és evident la influència de l'Eva en l'exitosa obra de Fontana La formació d'una identitat.**

Cal esmentar, finalment, que **el 2003 seria admesa a l'Institut d'Estudis Catalans** i que el 2015 també va ser reconeguda amb la invitació a fer la conferència institucional de l'Onze de setembre a l'Ajuntament de Barcelona, un suggeridor assaig que sintetitza el pensament de l'Eva, titulat "La potencialitat democràtica de la Catalunya històrica", i que recull el volum que avui premiem.

Acabo. **L'Eva va treballar durant tota la seva vida per la revolució catalana tant des de les organitzacions independentistes com des de la universitat pública.** Una relació que no va perjudicar el bon desenvolupament d'aquestes trajectòries, com podria haver passat, esdevenint per exemple una militant llibresca o una historiadora poc rigorosa. Ans al contrari. L'Eva és respectada com una historiadora brillant, rigorosa i alhora trencadora en les interpretacions que aventurava, fruit de la seva passió per entendre les lluites històriques en les quals hi trobava elements explicatius de la nostra societat actual i dels conflictes vigents. I també se la valora com a excel·lent quadre militant, ja que sempre va combinar -i ens va exigir a la resta que combinéssim- la lluita amb la reflexió, l'organització amb el programa, la responsabilitat amb el sentit crític, i la memòria amb els projectes de futur.

L'Eva pertany a la generació que va aixecar l'independentisme des de la precarietat i la marginació i li va anar obrint espai en la societat catalana. Van ser pocs i poques les que van assumir aquest propòsit i per això els va tocar comprometre's en diferents tasques alhora.

I aquesta combinació d'història i militància ens deixa un llegat prolífic i ple de futur. **L'Eva va aprofundir el coneixement sobre la formació dels Estats moderns, amb l'estudi dels casos espanyol i francès**, i com aquest procés es relacionava amb les guerres, amb la dinàmica econòmica del naixent capitalisme i amb l'evolució de les institucions i el dret.

Però l'Eva va voler conèixer també l'altra cara de la moneda, és a dir les resistències, la desobediència, la rebel·lia i les revolucions contra aquest poder. I va identificar un fenomen latent i amb moltes continuïtats en la història catalana: **com les classes socials subalternes prenen l'eina de les institucions pròpies per dur a terme una transformació política i/o econòmica, afirmant la pròpia sobirania i enfrontant-se directament o indirectament a l'Estat espanyol.** Una mirada sota la qual podem traçar una continuïtat entre fenòmens aparentment molt dispars com la Guerra dels Segadors, la resistència del 1713-14, el republicanisme català dels segles XIX i XX amb els seus moments de ruptura de 1873, 1931 i 1934; i la Generalitat en temps de la guerra i la revolució de 1936. I també, és clar, l'actual procés independentista amb totes les esperances i somnis que recull.